

Michał Paweł Stokowski

Uniwersytet w Białymstoku
E-mail: michal.pawel.stokowski@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6239-6587

DOI: 10.15290/mhi.2021.20.01.09

Z badań nad białostockim epizodem w biografii Rafała Lemkina

ABSTRAKT

Rafał Lemkin zasłynął w historiografii jako twórca pojęcia ludobójstwa (genocyd). Ten polski prawnik żydowskiego pochodzenia, był absolwentem Wydziału Prawa Uniwersytetu im. Jana Kazimierza we Lwowie oraz wychowankiem wybitnego polskiego karnisty Juliusza Makarewicza. Już od czasów studenckich zainteresował się brakiem regulacji prawnej w zakresie odpowiedzialności karnej za dokonanie masowych mordów na konkretnej grupie narodowościowej czy etnicznej. Ważnym impulsem dla rozwoju tej myśli dla młodego Lemkina były głośne procesy zamachowców – Talaata Paszy, odpowiedzialnego za rzeź Ormian w czasie Wielkiej Wojny oraz Symona Petlury, obciążanego odpowiedzialnością za pogromy Żydów na Ukrainie. Przed wybuchem II wojny światowej Rafał Lemkin w ramach swojej działalności w polskiej sekcji Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego przedstawił na konferencji w Madrycie w 1933 r. pierwsze wizje koncepcji objęcia międzynarodową jurysdykcją karną przestępstw genocydów. Po wybuchu II wojny światowej i ucieczce do Stanów Zjednoczonych podjął pracę w Departamencie Wojny oraz jako wykładowca uniwersytecki. W 1944 r. opublikował swoją pracę będącą jego *opus magnum* pt. *Rządy państw Osi w okupowanej Europie*, gdzie sformułował i dokładnie opisał koncepcję ludobójstwa jako zbrodni prawa międzynarodowego. Idea Lemkina szybko znalazła uznanie. Już w grudniu 1946 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło rezolucję, w której uznało ludobójstwo za zbrodnię prawa międzynarodowego, a dwa lata później uchwaliło konwencję o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa. Swoje niezwykle ciekawe życie opisał w autobiografii pt. *Nieoficjalny*, która została przetłumaczona i wydana w Polsce w 2018 r. Rafał Lemkin opisuje w niej wiele szczegółów ze swojego życia, jednak pomija okres pobytu w Białymstoku, gdzie

rzekomo zdał maturę w 1919 r. oraz czasy studenckie na Uniwersytecie Jagiellońskim, kiedy to zdobywał niezbędne doświadczenie i wiedzę z dziedzin prawnych pomocnych przy tworzeniu opracowania koncepcji penalizacji ludobójstwa.

ABSTRACT

From the Research on the Białystok Episode of the Rafał Lemkin's Biography

Rafał Lemkin became famous in historiography as the creator of the concept of genocide (genocide). This Polish lawyer of Jewish origin, graduated from the Faculty of Law at the University of Jan Kazimierz in Lviv and was a pupil of the outstanding Polish criminal lawyer Juliusz Makarewicz. From his student days, he became interested in the lack of legal regulations in the field of criminal liability for committing mass murders on a specific national or ethnic group. An important impulse for the development of this thought for the young Lemkin were the famous trials of the assassins Talaat Pasha, responsible for the slaughter of Armenians during the Great War, and Symon Petlura, charged with the responsibility for pogroms against Jews in Ukraine. Before the outbreak of World War II, Rafał Lemkin, as part of his activity in the Polish section of the International Criminal Law Association, presented at a conference in Madrid in 1933 the first visions of the concept of international criminal jurisdiction of genocide offenses. After the outbreak of World War II and his escape to the United States, he started working in the War Department and as a university lecturer. In 1944, he published his *opus magnum* – “The Axis Rule in Occupied Europe”, where he formulated and accurately described the concept of genocide as a crime of international law. Lemkin's idea was quickly appreciated. As early as December 1946, the UN General Assembly passed a resolution recognizing genocide as a crime of international law, and two years later it adopted the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. He described his extremely interesting life in the autobiography entitled “Totally Unofficial”, which was translated and published in Poland in 2018. Rafał Lemkin describes many details of his life, but omits the period of his residence in Białystok, where he allegedly passed his matriculation exams in 1919, and his student days at the Jagiellonian University, when he gained the necessary experience and knowledge in legal fields to help him develop the concept of criminalisation of genocide.

Słowa kluczowe: Rafał Lemkin, ludobójstwo, genocyd, zbrodnia przeciw ludzkości, Białystok

Key words: Rafał Lemkin, genocide, crime against humanity, Białystok

Rafał Lemkin urodził się 24 czerwca 1900 r. w ortodoksyjnej rodzinie żydowskiej Józefa i Belli z domu Pomeranc, która prowadziła folwark Bezwodne położony w ówczesnym powiecie wołkowyskim w województwie białostockim, a obecnie, około 23 km na południe od Wołkowyska, w gminie Międzyrzecz (Białoruś, około 50 km od granicy polsko-białoruskiej). Ojciec Rafała – Józef Lemkin wraz ze swoim bratem prowadził dzierżawione od Polaka gospodarstwo rolne położone w miejscowości Ozierysko, obecnie gmina Izabelin, które było niewielkich rozmiarów, liczące kilka hektarów i w którym zatrudniano sezonowo w czasie żniw kilkoro pracowników. Matka Bella Lemkin pochodziła z rodziny drobnomieszczańskiej. Jej rola w małżeństwie ograniczała się przede wszystkim do wychowywania Rafała i jego braci Samuela oraz Eliasza. Jak podkreśla w swojej autobiografii Lemkin matka dużo czytała, głównie literaturę rosyjską oraz „interesowała się wieloma rzeczami”. To właśnie w Ozierysku Lemkin spędził świadome dzieciństwo, które wspominał w autobiografii¹. W sposób szczególny młodemu Lemkinowi zapadła w pamięć (czemu daje upust w swojej biografii) okoliczna, niezwykła przyroda, lasy, które *podtrzymywały życie w gospodarstwie*; stawy, piękne pola czy sielankowy czas żniw.

Pierwsze kroki w zakresie nauki i edukacji młodego Lemkina zostały podjęte na przełomie zimy 1905/1906 r., kiedy wraz z rodzeństwem uczęszczał na zajęcia wprowadzające w świat religii żydowskiej. Zajęcia te odbywały się w sąsiednim mieście (brak nazwy) w majątku znajomych jego rodziców, którzy wspólnie organizowali i zatrudniali nauczycieli. Jak zaznacza w swojej autobiografii, podczas tych zajęć zafascynował się *Biblią*, ale przede wszystkim śpiewem nauczyciela, który w sposób wyraźny zapisał się w jego pamięci. Wspomina również współczucie, jakie odczuwał do proroków Uriasza czy Zachariasza, którzy cierpieli za swoje przekonania oraz za nie ginęli. Nie byłoby sensu o tym wspominać, gdyby nie zestawienie przez Lemkina w swojej autobiografii tych poświęceń do pogromu żydowskiego w połowie czerwca 1906 r. w Białymstoku².

Pogrom białostocki, który tak bardzo wstrząsnął młodym Lemkinem, miał miejsce w dniach 14-17 czerwca 1906 r. w Białymstoku. Był on wynikiem podsycania nastrojów antyżydowskich i częścią kontrofensywy, którą rząd carski zaczął organizować po rewolucji 1905 r. Jednym z najważniejszych narzędzi stała się wówczas polityka wznecania walk między licznymi narodowościami

¹ A. Redzik, *Poczet jurystów i ekonomistów (2): Rafał Lemkin (1900-1959)*, „Głos Prawa – Przegląd Prawniczy Allerhanda” 2019, t. 2, nr 1 (3), poz. 17, s. 218-219.

² R. Lemkin., *Nieoficjalny. Autobiografia Rafała Lemkina*, red. D.L. Frieze, tłum. H. Jankowska, Warszawa 2018, s. 54-60.

imperium. Ta wyrachowana i cyniczna polityka sprawdziła się w częściach zakaukaskich Rosji, natomiast nie przynosiła większych rezultatów w europejskiej części imperium. Zastosowano więc sprawdzony ruch, tj. podsycanie antysemityzmu i podżeganie do pogromów. Akcje takie sprawdziły się na terytorium dzisiejszej Białorusi, Mołdawii czy Ukrainy, na ziemiach etnicznie polskich zakończyły się one fiaskiem. Wobec takiego niepowodzenia carska biurokracja w sposób dosyć niekompetentny rozpoczęła prowokacje, by dorównać swoim kolegom z Homla, Odessy czy Kijowa. Prowokacja, którą przeprowadzono w Białymstoku w Boże Ciało w dniu 14 czerwca 1906 r., spełniła oczekiwany cel i w dniach 14-17 czerwca dokonano mordu blisko 88 osób, w tym 82 Żydów³. Parę miesięcy później, jednakże w znacznie mniejszym stopniu, podobny proceder miał też miejsce w Siedlcach, zginęło wówczas 26 Żydów⁴.

Lemkin wspomina w swojej autobiografii szok i brak umiejętności ogarnięcia rozumem sytuacji, jaka miała miejsce w Białymstoku, a o której pisze w sposób następujący:

(...) motłoch rozpruwał ofiarom brzuchy i napychał je pierzem z pozdzieranych poduszek i kołder. Linia czerwona od krwi wiodła od rzymskiej areny poprzez francuskie szubienice po pogrom w Białymstoku. Swoim dziecięcym umysłem nie byłem w stanie ogarnąć historii, ale widziałem ją żywo i dobitnie jako wielką izbę tortur dla niewinnych (...)⁵.

W chwili redagowania autobiografii w II połowie lat 50. trzeba docenić świetną pamięć Lemkina wobec emocji, jakie odczuwał mając 6 lat, jak również do dosyć dojrzałego postrzegania świata jak na ten wiek. Zapewne refleksja o pogromie w umyśle Lemkina miała miejsce później.

W tym miejscu Rafał Lemkin pozostawia w autobiografii *Nieoficjalny* sporą lukę. O ile w dość szczegółowy sposób opisuje swoje młodzięcze lata, odczucia emocjonalne i wspomnienia z lat 1900–1915 r., tak dopiero następne wspomnienia pochodzą z 1926 r. W tym ponad 10-letnim ukrytym okresie w swojej autobiografii Rafał Lemkin zdobył kluczowe doświadczenie i wiedzę, które pomogło mu sformułować koncepcję penalizacji genocydu, tak więc nasuwają się pytania czemu tak ważny okres został przez Lemkina pominięty. Lemkin pominął tutaj m.in. swój udział w wojnie polsko-bolszewickiej, okres nauki w gimnazjum i zdobycie rzekomej matury w Białymstoku, czy wreszcie przemilczany został niechlubny incydent, jaki miał miejsce w czasie krótkiego epizodu podczas studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, a który wyszedł na jaw dzięki badaniom Przemysława Żukowskiego w 2011 r.

3 P. Korzec, *Pogrom Białostocki w 1906 r. i jego polityczne reperkusje*, „Rocznik Białostocki” 1962, t. 3, s. 149-182.

4 Autor nieznan, *Krwawe wypadki w Siedlcach*, „Tygodnik Ilustrowany”, 15 września 1906 r., s. 1.

5 R. Lemkin, op. cit., s. 54-60.

Opis wyżej wspomnianych ukrytych wydarzeń z życia Rafała Lemkina zaczniemy jednak od końca, tj. od incydentu, który miał miejsce podczas krakowskiego epizodu Rafała Lemkina na Uniwersytecie Jagiellońskim, przechodząc następnie do opisanie matury, którą Lemkin miał zdawać rzekomo w Białymstoku.

Okres studiów Rafała Lemkina rozpoczął się w roku akademickim 1919/1920 w Krakowie i trwał do 1926 r. we Lwowie. W świetle nowych ustaleń Przemysław Żukowskiemu przyjmujemy, iż Rafał Lemkin został immatrykulowany w poczet studentów Wydziału Prawa i Nauk Administracyjnych Uniwersytetu Jagiellońskiego 8 października 1919 r.⁶

Pierwszy rok akademicki Rafał Lemkin przeszedł swobodnie, po czym latem 1920 r. powrócił na czas wakacji do Wołkowyska. Dochodziło wówczas do eskalacji konfliktu polsko-bolszewickiego. W lipcu 1920 r. kolejne wschodnie polskie miasta ulegały naporowi bolszewickiej nawałnicy, padały kolejno: Mińsk, Wilno, Grodno, a 28 lipca został poddany Białystok⁷. Rafał Lemkin z pewnością miał styczność z tragizmem okupacji bolszewickiej, jednakże nie odniósł się do niej w autobiografii. Jest to fakt dosyć zdumiewający, mając uwadze chaos społeczny i polityczny, jaki towarzyszył kolejnym zdobyciom armii bolszewickiej na ziemiach polskich. Wyjaśniające może być tutaj zdanie, jakie w swojej biografii zamieszcza Lemkin: „Rosjanie i Polacy walczyli o polityczną dominację w tym regionie, Żydzi natomiast – o zwykłe przetrwanie. Mieli [Żydzi] takie przysłowie «Kiedy trzech ludzi leży w łóżku pod jednym kocem i ten z prawej ciągnie go w swoją stronę, a ten z lewej w swoją, człowiek w środku może być pewien, że koc go przykryje»”⁸. Mając na uwadze późniejszy nieprzyjemny epizod, jakiego Rafał Lemkin doświadczył w związku z wojną polsko-bolszewicką i wyżej cytowane fragmenty autobiografii można domniemywać, że młodemu Lemkinowi obojętny był wówczas los polskiej państwowości.

Herbert Maza podaje informację, iż w latach 1919–1920 Rafał Lemkin odbył służbę wojskową, która przypadła na lata wojny polsko-bolszewickiej. W czasie działań wojennych miał zostać ranny. Wszystkie osoby (w tym wspomniany wyżej Maza), które później zajmowały się biografią wybitnego prawnika, a byli to przede wszystkim badacze amerykańscy, powielali tę błędną informację, przy czym gloryfikowali heroizm Lemkina. Dodatkowo fakt zmiany miejsca studiów we Lwowie w 1921 r. miał uwiarygadniać fakt służby w wojsku polskim⁹.

⁶ M.P. Żukowski, *Krakowskie czasy studiów Rafała Lemkina*, „Dzieje Najnowsze” 2011, nr 1, s. 139, 144-145.

⁷ R. Szawłowski, *Rafał Lemkin. Biografia intelektualna*, Warszawa 2020, s. 47.

⁸ R. Lemkin., op. cit., s. 43.

⁹ H. Maza, *Raphaël Lemkin et la Convention contre Génocide*, [w:] *Neuf Meneurs Internationaux de l'initiative individuelle dans l'institution des organisations internationales pendant le XIX et XX siècle*, Paris 1965, s. 343-357.

Tytułem wstępu do krakowskiego epizodu Rafała Lemkina należy wskazać, że w celu ochrony odrodzonej polskiej państwowości studenci od 1918 r. musieli spełnić obowiązek wojskowy, nad wykonaniem którego czuwała Akademicka Komisja Kwalifikacyjna. Decydowała ona również o zwolnieniach od służby wojskowej. W ramach tejże Komisji do wojska zgłosiło się około 5-6 tysięcy studentów z czego ponad 2 tysiące zostało urlopowanych bądź zdyskwalifikowanych¹⁰. Entuzjazm polskich studentów ewidentnie polaryzował z zachowaniem żydowskiej społeczności studentów, która reprezentowała głównie postawę przytoczoną w autobiografii przez Lemkina – pozycję w symbolicznym łóżku pomiędzy Rosjanami a Polakami. Brak spełnienia obowiązku wojskowego przez studentów spowodował podjęcie regulacji przez uczelnie wyższe (które ówczesnie posiadały wysoką autonomię), w tym Uniwersytet Jagielloński, które przewidywały sankcje wobec tych studentów¹¹.

Zestawiając więc ów wymóg oraz rzekomy heroizm Lemkina na polu wojny polsko-bolszewickiej przedłożył on, w toku zapisu na II rok studiów prawnych na Uniwersytecie Jagiellońskim, dwa zaświadczenia. Pierwsze z nich, zgodne z rzeczywistością, wskazywało, iż służył on w Radzie Sanitarnej na terenach przyfrontowych (należy zaznaczyć, iż było to zatrudnienie w kancelarii, a nie jako sanitariusz). Natomiast drugie zaświadczenie, nieprawdziwe, wskazywało, iż pracował on w kancelarii Sądu Polowego Etapu II Armii w Wołkowysku. Kłamstwo Lemkina wyszło na jaw po odpowiedzi kierownika tegoż Sądu – Zbigniewa Pawłowskiego, który na pytanie skierowane przez uczelnię wskazał, iż Lemkin przedłożył fałszywy dokument, gdyż ten jest od początku kierownikiem jednostki i nigdy nie miał styczności z osobą Lemkina. W protokole posiedzenia Komisji Dyscyplinarnej UJ z przesłuchania Rafała Lemkina wynika, iż przyznał się on do tego, że nigdy w Sądzie Polowym nie pracował¹².

W toku badań archiwalnych, jakie przeprowadził Przemysław Żukowski na Uniwersytecie Jagiellońskim, wyszła na jaw sytuacja fałszowania dokumentów poświadczających udział w wojnie polsko-bolszewickiej przez Rafała Lemkina, ale również została zauważona adnotacja w dokumentacji dotyczącej wpisu Lemkina na studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim, że miał on zdawać maturę dnia 30 czerwca 1919 r. w Białymstoku. Przy czym należy zaznaczyć, że nie została podana nazwa ukończonej szkoły oraz nie wskazano ocen uzyskanych z egzaminu dojrzałości. Było to wynikiem ówczesnej praktyki w toku rekrutacji na studia, kiedy wpisy dokonywane były jedynie na podstawie przedkładanych na uczelni do wglądu świadectw maturalnych, które niezwłocznie były zwracane przyszłemu studentowi.

¹⁰ A. Pilcha, *Rzeczpospolita Akademicka. Studenci i polityka 1918–1933*, Kraków 1997, s. 21-28.

¹¹ R. Szawłowski, op. cit., s. 49.

¹² *Protokół posiedzenia Komisji Dyscyplinarnej UJ z przesłuchania Rafała Lemkina oraz adnotacja Włodzimierza Ottmana o uchwale Senatu Akademickiego o relegowaniu z uczelni*, [w:] P.M. Żukowski, *Krakowskie czasy studiów Rafała Lemkina*, „Dzieje Najnowsze” 2011, nr 1, s. 152-155.

Przechodząc więc do białostockiego epizodu w biografii Rafała Lemkina słowem wstępu należy wskazać, że w Białymstoku do 1915 r., tj. do wycofania się wojsk rosyjskich polskie szkolnictwo nie istniało. Dopiero 29 listopada 1915 r., z inicjatywy powołanego Towarzystwa Pomocy Szkołom Polskim, powstało pierwsze Polskie Gimnazjum Realne w Białymstoku, które składało się z dwóch szkół: męskiej i żeńskiej. Istniało pięć klas dla chłopców oraz pięć klas dla dziewcząt i jedna klasa koedukacyjna – wstępna. 20 września 1919 r. upaństwowiono gimnazjum męskie i nadano mu imię króla Zygmunta Augusta, natomiast 22 listopada 1919 r. upaństwowiono Gimnazjum Żeńskie nadając mu imię księżnej Anny z Sapiechów Jabłonowskiej. Jego siedziba mieściła się w dzisiejszym budynku Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku¹³.

Pierwsze egzaminy maturalne w białostockim Polskim Gimnazjum Realnym w Białymstoku, przed dokonaniem jego upaństwowienia i podziału na dwie wyżej wspomniane szkoły, miały miejsce dnia 25 czerwca 1919 r. Tego dnia „Dziennik Białostocki” dość obszernie donosił, że przed komisją egzaminacyjną powołaną przez delegata Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Karola Opuszyńskiego stanęło 8 uczennic, z czego siedem pań uzyskało świadectwa dojrzałości¹⁴. Matura ta odbyła się w budynku przy ulicy Mickiewicza 1 będącym dzisiaj, a wspomnianym już wcześniej, Wydziałem Prawa Uniwersytetu w Białymstoku.

Brak matury dla części męskiej wynikał m.in. z obowiązkowego poboru do wojska młodych gimnazjalistów. Ciekawostką może być tutaj fakt, że 2 października 1919 r. „Dziennik Białostocki” informował o obowiązku stawienia się przed komisją przeglądową młodzieży męskiej gimnazjalnej z rocznika 1900 oraz 1901, a więc w tym także Lemkina¹⁵. W tej samej gazecie jakiś czas później pojawiła się krótka informacja odnośnie do masowych ucieczek młodych ludzi przed poborem, głównie w stronę Wilna oraz Wołkowyska, czyli rodzinnej miejscowości Lemkina. Jeśli Lemkin rzeczywiście zdawał wówczas maturę w Białymstoku, to musiał się przed taką komisją stawić bądź też przed nią zbiec, być może do rodzinnego Wołkowyska¹⁶.

Wspomniane Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego niemal co roku na potrzeby uniwersytetów sporządzało wykaz szkół z terenów byłego Królestwa Kongresowego i zaboru rosyjskiego, które wydały świadectwa dojrzałości. Wynika z niego, iż w Białymstoku w roku szkolnym 1918/1919 tylko ośmioklasowe gimnazjum żeńskie przeprowadziło egzamin maturalny, a dopiero w roku następnym 1919/1920, już po dokonaniu podziału szkoły na męską i żeńską odbyły się egzaminy dojrzałości¹⁷.

¹³ S. Piórkowski, *Drugie imienia Jabłonowskiej*, Białystok 2009, s. 8.

¹⁴ W. Olszyński, *Egzaminy Maturalne*, „Dziennik Białostocki”, 25 czerwca 1919 r., s. 4.

¹⁵ Idem, *Pobór do Wojska*, „Dziennik Białostocki”, 2 października 1919 r., s. 1.

¹⁶ Idem, *Ucieczka przed poborem*, „Dziennik Białostocki”, 4 października 1919 r., s. 4.

¹⁷ M.P. Żukowski, op. cit., s. 144-145.

Wobec powyższych faktów pewne jest, że Rafał Lemkin nie mógł uzyskać świadectwa dojrzałości w jedynym wówczas Polskim Gimnazjum Realnym w Białymstoku, które zorganizowało maturę wyłącznie dla kobiet. Powodem braku matury dla mężczyzn może być uczestnictwo starszej młodzieży gimnazjalnej, która masowo i dobrowolnie zgłaszała się do wojska w związku z eskalacją konfliktu polsko-bolszewickiego. Na korzyść Lemkina nie przemawia także brak jego nazwiska w księdze matur zachowanej do dzisiaj w VI Liceum Ogólnokształcącym im. Króla Zygmunta Augusta w Białymstoku, będącym spadkobiercą powołanego w 1919 r. męskiego gimnazjum¹⁸. Opublikowana również w internecie lista żydowskich absolwentów tegoż gimnazjum wskazuje pierwszych abiturientów wyznania mojżeszowego dopiero od roku 1925¹⁹. Zaznaczyć należy w tym miejscu, że cytowany wcześniej „Dziennik Białostocki” informował w dniu 28 października 1919 r. o powołaniu Gimnazjum Hebrajskiego²⁰, jednak nie posiadało ono wówczas statusu szkoły publicznej. Status ten szkoła uzyskała dopiero w 1932 r., jej ukończenie dawało prawo wstępu na wyższe uczelnie²¹.

Zastanawiające jest więc jakie białostockie świadectwo maturalne, oznaczone datą 30 czerwca 1919 r., miał przedstawić przed komisją rekrutacyjną Uniwersytetu Jagiellońskiego Rafał Lemkin. Zestawiając powyższą wątpliwość z incydentem, jaki miał miejsce z udziałem Lemkina w czasie jego studiów krakowskich, nasuwa się podejrzenie, że świadectwo to mogło być nieprawdziwe. Jednak nie istnieją też dowody, by mogło być ono fałszywe. Jak domniemywa w swojej ostatniej książce zmarły niedawno Ryszard Szawłowski, być może Lemkin brał udział w jakiejś maturze eksternistycznej organizowanej dla jednego czy paru młodzieńców przez delegata Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z Warszawy²², który w tym okresie przebywał w związku z maturą organizowaną dla ośmiu dziewcząt z Gimnazjum Realnego. Prawdopodobnie zagadki tej nie uda się już nigdy rozwiązać. Na zakończenie warto zaznaczyć, że na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku pojawiła się inicjatywa upamiętnienia okolicznościową tablicą Rafała Lemkina i zdawania przezeń rzekomej matury w budynku przy ul. Mickiewicza 1. Z uwagi jednak na wychodzące na jaw okoliczności, inicjatywa ta wydaje się być bezprzedmiotowa.

¹⁸ Informacja uzyskana od dr Jana Dworakowskiego nauczyciela historii i kustosa muzeum VI Liceum Ogólnokształcącego im. Zygmunta Augusta w Białymstoku.

¹⁹ Żydowscy absolwenci Państwowego Gimnazjum Męskiego im. Króla Zygmunta Augusta w Białymstoku według Księgi Matur, <https://docplayer.pl/4450757-Zydowscy-absolwenci-panstwowego-gimnazjum-meskiego-im-krola-zygmunta-augusta-w-bialymstoku-wedlug-ksiegi-matur-z-lat-1919-1939.html> (03.08.2020).

²⁰ W. Olszyński, *Ginazjum hebrajskie*, „Dziennik Białostocki”, 28 października 1919 r., s. 3.

²¹ H. Majecki, *Oświata żydowska na Białostocczyźnie w okresie międzywojennym*, „Białostocczyzna” 1998, nr 1, s. 51-52.

²² R. Szawłowski, op. cit., s. 45.

Bibliografia

- Autor nieznany, *Krwawe wypadki w Siedlcach*, „Tygodnik Ilustrowany”, 15 września 1906 r.
- Korzec P., *Pogrom Białostocki w 1906 r. i jego polityczne reperkusje*, „Rocznik Białostocki” 1962, t. 3.
- Lemkin R., *Nieoficjalny. Autobiografia Rafała Lemkina*, red. D.L. Frieze, tłum. H. Janowska, Warszawa 2018.
- Majecki H., *Oświata żydowska na Białostocczyźnie w okresie międzywojennym*, „Białostoczczyzna” 1998, nr 1.
- Maza H., *Raphaël Lemkin et la Convention contre Génocide*, [w:] *Neuf Meneurs Internationaux de l'initiative individuelle dans l'institution des organisations internationales pendant le XIX et XX siècle*, Paris 1965.
- Olszyński W., *Egzaminy Maturalne*, „Dziennik Białostocki”, 25 czerwca 1919 r.
- Olszyński W., *Gimnazjum hebrajskie*, „Dziennik Białostocki”, 28 października 1919 r.
- Olszyński W., *Pobór do Wojska*, „Dziennik Białostocki”, 2 października 1919 r.
- Olszyński W., *Ucieczka przed poborem*, „Dziennik Białostocki”, 4 października 1919 r.
- Pilcha A., *Rzeczpospolita Akademicka. Studenci i polityka 1918–1933*, Kraków 1997.
- Piórkowski S., *Drugie imienia Jabłonowskiej*, Białystok 2009.
- Protokół posiedzenia Komisji Dyscyplinarnej UJ z przesłuchania Rafała Lemkina oraz adnotacja Włodzimierza Ottmana o uchwale Senatu Akademickiego o relegowaniu z uczelni*, [w:] P.M. Żukowski, *Krakowskie czasy studiów Rafała Lemkina*, „Dzieje Najnowsze” 2011, nr 1.
- Redzik A., *Poczet jurystów i ekonomistów (2): Rafał Lemkin (1900-1959)*, „Głos Prawa – Przegląd Prawniczy Allerhanda” 2019, t. 2, nr 1 (3).
- Szawłowski R., *Rafał Lemkin. Biografia intelektualna*, Warszawa 2020.
- Żukowski M.P., *Krakowskie czasy studiów Rafała Lemkina*, „Dzieje Najnowsze” 2011, nr 1.
- Żydowscy absolwenci Państwowego Gimnazjum Męskiego im. Króla Zygmunta Augusta w Białymstoku według Księgi Matur*, <https://docplayer.pl/4450757-Zydowscy-absolwenci-panstwowego-gimnazjum-meskiego-im-krola-zygmunta-augusta-w-bialymstoku-wedlug-ksiegi-matur-z-lat-1919-1939.html>

STRESZCZENIE

Artykuł został poświęcony zbadaniu epizodu z życia Rafała Lemkina w Białymstoku, który w toku rekrutacji na studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim wskazywał, iż uzyskał maturę 30 czerwca 1919 r. w mieście Białystok. Pomysł na pracę zrodził się po lekturze autobiografii Lemkina pt. *Nieoficjalny*, która z powodu przedwczesnej śmierci Rafała Lemkina nie została przez niego dokończona. W swojej autobiografii Rafał Lemkin pominął około 10 letni okres swojego życia. Lata 1915–1926, w których to miał zdobyć rzekomą maturę w Białymstoku, a także został pominięty okres studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie oraz

Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Artykuł porusza również jedyny wątek białostocki, jaki pojawił się w autobiografii Lemkina, tj. odczucia jakie towarzyszyły młodemu Rafałowi, mieszkającemu wówczas nieopodal Wołkowyska, po wiadomości o pogromie żydowskim w Białymstoku w czerwcu 1906 r. W celu właściwego zrozumienia wydarzeń białostockich z życia Rafała Lemkina został poruszony również nieprzyjemny epizod, jaki spotkał go podczas studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim, a który został zbadany przez Przemysława Żukowskiego. W toku tychże badań wyszła na jaw również informacja, iż Rafał Lemkin miał uzyskać 30 czerwca 1919 r. maturę w Białymstoku. Matura ta budzi wiele wątpliwości z uwagi na brak w ówczesnym okresie egzaminów maturalnych w Białymstoku dla mężczyzn. Praca podejmuje próbę zbadania, jaką maturę miał zdawać Rafał Lemkin w czerwcu 1919 r. opierając się na wspomnianej pracy Przemysława Żukowskiego, badaniom, jakie przez lata poczynił Ryszard Szawłowski, a także na badaniu białostockiej prasy z okresu czerwca–listopada 1919 r.

SUMMARY

From the Research on the Białystok Episode of the Rafał Lemkin's Biography

An episode from the life of Rafał Lemkin in Białystok was examined, who in order to study law at the Jagiellonian University, indicated that he passed the matriculation exam in Białystok on June 30, 1919. The idea for the article was born after reading Lemkin's autobiography entitled "Totally Unofficial", which was not completed due to his untimely death. In his autobiography, Rafał Lemkin omitted about 10 years of his life, from the years of 1915 to 1926, when he was supposed to pass the matriculation exam in Białystok, and the period of studies at the Jagiellonian University in Krakow and the Jan Kazimierz University in Lviv. The article also deals with the only Białystok thread that appeared in Lemkin's autobiography, i.e. the feelings that accompanied the young Rafał, who at that time lived near Wołkowysk, after the news of the Jewish pogrom in Białystok in June 1906. In order to properly understand the Białystok events in Rafał Lemkin's life, the article also touches upon an unpleasant episode which happened to him during his studies at the Jagiellonian University and which was investigated by Przemysław Żukowski. In the course of these studies, the information came to light that Rafał Lemkin was to obtain his high school diploma in Białystok on June 30, 1919. This matriculation exam raises doubts due to the lack of matriculation exams for men in Białystok at that time. The paper attempts to examine what kind of school-leaving examination Rafał Lemkin was supposed to have passed in June 1919, based on the above-mentioned work by Przemysław Żukowski, research carried out over the years by Ryszard Szawłowski, and a study of the Białystok press from June–November 1919.